

М. Василенко,

доктор фізико-математичних наук, доктор юридичних наук, професор,
в. о. завідувача кафедри кібербезпеки
Національного університету «Одеська юридична академія»

О. Козін,

кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри кібербезпеки
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВО В ТЕОРІЇ РИЗИКІВ: ГЕНЕЗА РИЗИКІВ ВІД ПРАВОВОГО ДО ІНФОРМАЦІЙНОГО СКЛАДНИКІВ (ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД)

Загальновідомо, що ризик представляє собою ситуативну характеристику діяльності, що може мати невідомий результат і несприятливі наслідки у разі неуспіху. Таке визначення більшою мірою стосуються поняття «ризик» взагалі. Водночас із багатьох публікацій у вітчизняних та іноземних виданнях відомо безліч визначень ризику, що несуть досить широке його тлумачення. Так, тільки в Інтернет-словниках містяться сотні тлумачень ризику в багатьох сферах людської діяльності (див. [1]). Внаслідок цього виникають різні неоднозначності щодо розкриття сутності самого ризику та пов'язаних з ним понять. Це стосується і юридичної сфери. У зв'язку з цим не викликає сумнівів, що будь-який юридичний інститут не може володіти абсолютною самодостатністю. Він лише відображає те, що вже має місце в об'єктивній дійсності. Очевидно й те, що право не створює суспільних відносин, а лише регулює та охороняє їх. В окремих джерелах ризик трактується як міра: очікуваного неблагополуччя в разі неуспіху в діяльності, визначувана поєднанням імовірності неуспіху і міри несприятливих наслідків під час його реалізації [2]; невизначеності й конфліктності в підприємницькій діяльності [1]; відмінності між різними можливими результатами

прийняття певних стратегій (рішеннями задачі) [3]; небезпеки, яка характеризує ймовірність її появи і розміри пов'язаного з нею збитку [4; 5]; можливості реалізації небезпеки у вигляді певного збитку в штучно створеній діями суб'єкта ситуації [6]; виникнення в будь-якій системі небажаної події з визначеними в часі й просторі наслідками [7]. Тут видно, що трактування ризику також пов'язано з настанням певної події, а міра виступає як фактор і безпосередньо пов'язана з кількісним або якісним оцінюванням. Отже, ризик має досить широке трактування. При цьому соціальна сутність ризику полягає насамперед у тому, що суб'єкт, свідомо відступаючи від установлених в суспільстві правил поведінки, створює конфліктну ситуацію, загострює до межі проблему і, використовуючи переваги екстремальної ситуації, намагається вирішити поставлене завдання. Наприклад, у медицині такий метод іменується шоковою терапією: коли традиційні терапевтичні методи виявляються безрезультатними, організм піддають стресу, внаслідок чого він укриває мобілізується і під сплеском адреналіну перемагає хворобу (наприклад, елементарна банна процедура). Відповідно, такий стан характерний також і для сфери інформаційної безпеки та кібернетики,

яка визначає будь-яку систему управління. У зв'язку з цим аналіз і розкриття поняття ризику для його подальшої інтерпретації розширить можливості з підвищення ефективності не тільки соціальної, а й інформаційної безпеки. Враховуючи, що ризики зачіпають різні предметні галузі, то це поняття слід розглянути з точки зору безпеки, психології, економіки, страхування, медицини, геології тощо. Воно відображене як у безлічі публікацій, так і в різних нормативних документах (див., наприклад, [1; 5-10]). Втім, виникає проблема управління різними видами ризиків, що потребує, на наш погляд, інституційного розуміння. Крім того, для розв'язання управлінських задач треба визначитися з використанням прогнозування (оцінки) ризиків. Однак автори виходять із позицій кібернетичного бачення явища і кібернетики в цілому, яка, за визначенням академіка В.М. Глушкова, представляє собою науку про загальні закони одержання, зберігання, передавання й перетворення інформації у складних системах управління [11].

Метою статті є дослідження ризиків та його інституцій в контексті їх правового та управлінсько-інформаційного розуміння з позицій прогнозування та оцінки ризиків.

Визначення ризику містяться в багатьох нормах різних галузей права (міжнародного, господарського, фінансового тощо). У нормах приватного права (цивільного, страхового, фінансового тощо) інститут ризику служить підставою для попереджувального перерозподілу збитків. У нормах публічного права (адміністративного, кримінального тощо) ризик є підставою звільнення від юридичної відповідальності. Слід зазначити, що в межах цивільного права ризик переслідує функцію, що компенсує, а саме йдеться про відшкодування або перерозподіл заподіяних збитків у межах договірних правовідносин, яка принципово відрізняється від юридичної відповідальності. Підставою звільнення від неї є ризик у нормах публіч-

ного права. Думки окремих вчених про те, що кожна галузь права може з урахуванням власної специфіки автономно визначати той або інший юридичний інститут, фактично суперечить принципу єдності правової системи. Водночас існує Міжнародний стандарт ISO 31000 [12], який використовується для загального оцінювання ризику, щоб реалізувати процес керування ризиком, який має бути інтегрованим з іншими складниками керування ризиками, що включає обмін інформацією та консультування; установлення контексту (оточення); загальне оцінювання ризику (його ідентифікація, аналіз та оцінювання); оброблення ризику; моніторинг і критичне аналізування. Призначення стандарту полягає в тому, щоб сприяти спільному узгодженому розумінню пов'язаної з керуванням ризиком діяльності та послідовному підходу до її описування, а також використанню єдиної термінології щодо керування ризиком у процесах і структурах, пов'язаних з управлінням.

Слід зазначити, що такий специфічний вид діяльності, як юридичне прогнозування, що реально існує та почало використовуватися на практиці, все ж таки перебуває ще в процесі становлення. Тому доводиться констатувати порівняно невелику кількість наукових досліджень у цьому напрямі і, як результат, відсутність цілісної теорії юридичного прогнозування. Втім, окремі напрацювання все ж мають місце. Так, В.В. Андріюк у своєму кандидатському дослідженні, присвяченому юридичному прогнозуванню, зазначає, що прогностична діяльність є необхідною умовою для правильного та ефективного управління суспільством та правового регулювання всіх сфер його життєдіяльності [13]. А само юридичне прогнозування визначає як дескриптивне наукове передбачення перспектив, тенденцій, можливих чи бажаних станів досліджуваного об'єкта державно-правової дійсності в майбутньому та назріваючих проблем щодо нього, а також можливих і необхідних

на смугу стрічного руху, де допускає лобове зіткнення з автомобілем стрічного напрямку руху. Аналіз зарубіжного законодавства дозволяє дійти висновку, що проблема відмежування ризику від інших форм правомірного спричинення шкоди актуальна і для наших іноземних колег. Так, у п. 1 ст. 27 КК Польщі «Правомірний експеримент» фактично проведено змішення двох автономних юридичних інститутів правомірного спричинення шкоди: правомірний ризик і спричинення шкоди під час відправлення професійних функцій; тобто можливість ризикованої поведінки ставиться в залежність від професійної діяльності суб'єкта» [14]. У зв'язку з викладеним також виникає проблема юридичної оцінки ризиковано-пасивної поведінки: коли суб'єкт, оцінивши альтернативу розвитку ситуації, обирає той варіант поведінки, який характеризується його бездіяльністю. Існує думка про можливість і юридично ризиковану бездіяльність. Проте представляється обґрунтованим твердження, що пасивна поведінка, навіть якщо вона вписується в межі альтернативності розвитку подій і з різним ступенем імовірності може вабити як позитивне, так і негативне відхилення, не має відношення до юридичного інституту ризику, оскільки основним соціальним призначенням цього інституту залишається стимулювання прогресу, соціальної активності особи. Якщо ж припустити зворотне (можливість пасивно ризикованої поведінки), то втрачається його функціональна роль. Конструктивною ознакою ризику є те, що право на ризик строго обмежено обов'язком суб'єкта, який ризикує, діяти відповідно до встановлених правил, і лише за дотримання таких інструкцій ризик признається правомірним. Дозволимо собі не погодитися з подібною точкою зору. Основною соціальною властивістю і призначенням ризику є його новизна, тобто коли в цілях суспільного прогресу особа обирає нові, раніше не відомі шляхи рішення поставленої задачі. Дотримання інструкцій як

обов'язкова ознака характерна для іншого інституту: спричинення шкоди під час відправлення професійних функцій. Крім того, об'єктивним є тимчасове відставання багатьох інструкцій від сучасного стану розвитку науково-технічного прогресу.

З позиції загальної теорії ризиків автори (М.В. та О.К.) звертають увагу на принципову особливість, а саме на те, що «прогнозуванням» часто замінюють «оцінку» ризиків. Прогнозування використовують у нетехнічній писемності, і тут воно, схоже, функціонує аналогічно оцінці. Однак між ними існує різка відмінність у стандартній моделі статистичної проблеми. Однак в юридичній галузі частіше говорять про обґрунтований ризик, що не викликає зауважень із боку авторів цієї роботи. Однак з юридичних позицій він відрізняється від спричинення шкоди в стані крайньої необхідності.

Обґрунтований ризик слід відмежувати від спричинення шкоди в стані крайньої необхідності: коли для деяких категорій осіб дія в стані крайньої необхідності поставлена в обов'язок, а ризик виступає як виключно суб'єктивне право будь-якого суб'єкта; у разі крайньої необхідності спонукальним мотивом дій суб'єкта є загрозлива небезпека суспільно значущим інтересам, а в разі ризику – досягнення соціально значущої мети, небезпека в даному випадку може і не загрожувати; за крайньої необхідності порівнянню підлягає тяжкість шкоди заподіяної і такої, що запобіг, а в разі ризику акцент робиться на порівняння ступеня ймовірності спричинення шкоди (наприклад, допустимий ризик тяжких наслідків, але з мінімальним ступенем імовірності); за крайньої необхідності відбувається свідоме спричинення шкоди, а в разі ризику шкода цілеспрямовано не заподіюється, враховується лише ймовірність його спричинення; коли мета крайньої необхідності – зберегти статус-кво (діючу систему суспільних цінностей), мета статична, а за ризику мета – досяг-

визначення (вимірювання) рівнів змінних факторів; а також поведінкову і цільову. Джерелом «природної» невизначеності під час прийняття рішень є велика кількість обставин, які неможливо врахувати, а їхня сукупна дія призводить до не цілком передбачуваних результатів. «Природна» невизначеність пов'язана з неможливістю передбачення в повній мірі результату певної діяльності, оскільки в подібних умовах, унаслідок спільного впливу великої кількості випадкових факторів, результати однієї й тієї ж події можуть бути різними. Стосовно господарської діяльності можна виділити такі фактори: флуктуації в природному середовищі – кліматичні умови, стохастичний характер природних процесів, часу, місця і сили небезпечних природних явищ, які можуть зумовлювати прояви стихійних лих та мати негативний вплив на функціонування і розвиток соціально-економічної ситуації; негативні стохастичні процеси в техносфері, пов'язані з надійністю процесів виробництва (відмовами) й епізодично виникаючими небезпечними техногенними явищами (пожежі, вибухи тощо). До таких факторів можна також віднести процеси в суспільстві (нестабільність соціально-політичної ситуації і невизначеність перспектив її зміни) та в економіці (нестабільність ділового навколишнього середовища, що надмірно зросло в процесі економічної глобалізації, збільшення числа суб'єктів діяльності, впровадження сучасних інформаційних технологій та більша відкритість суспільства). Слід брати до уваги й нестабільність внутрішнього середовища організації (розмір матеріальних, фінансових і трудових ресурсів на момент реалізації прийнятого рішення тощо).

Джерела «метрологічної» невизначеності фактично представляють собою неточності інформації про об'єкт прийняття рішення, наприклад, недостатню поінформованість про військовий потенціал держави-супротивника,

про величину попиту на товари, послуги та капітал, про фінансову стійкість і платоспроможність клієнтів, партнерів, конкурентів; про ціни, курси, тарифи дивіденди; про можливості та надійність обладнання; про позиції, способи дій і можливі рішення конкурентів тощо. Така інформація в практичній діяльності є різномірною, неточною, неповною та спотвореною. Чим нижче якість інформації, що використовується під час прийняття рішень, тим більш імовірні можливі відхилення фактичного результату діяльності від очікуваних і вище можливість втрат від помилкових рішень.

Поведінкова невизначеність виникає за наявності: конфліктних ситуацій, протидіючих тенденцій, зіткнення суперечливих інтересів: війни; міжнаціональних конфліктів, конкуренції; різних позицій в інноваційному процесі розробників, проектувальників, користувачів і виробників.

Прийняття раціональніших рішень у цих випадках вимагає використання специфічного математичного апарату теорії ігор. Цільова невизначеність виникає в багатоцільових завданнях, які потребують багатокритеріального вибору оптимальних рішень.

За факторами виникнення невизначеності ризики ще поділяються на природні, технічні та економічні (комерційні). Останні зумовлені змінами в економіці підприємства або країни. До них належать: невизначеність ринкового попиту і пропозиції, слабка передбачуваність ринкових цін, невизначеність дій партнерів, недостатність інформації про дії конкурентів тощо. Тут слід урахувати й політичні фактори, зумовлені зміною політичної обстановки, що впливає на господарську діяльність.

За ймовірністю настання події, що аналізується, і можливості її визначення для ризиків розглядають ситуації, що широко використовуються в практичних задачах прийняття рішень: повної невизначеності (наприклад, часу, місця і сили негативної

Ключові слова: ризик, аналіз та оцінка ризику, джерела ризику, управління ризиком, право, інформаційні технології, невизначеність, інформаційний ризик.

Vasilenko M., Kozin O. Law in risk theory: genesis of risks from legal to information components (institutional approach)

The article discusses the general problems of risk theory in various fields of activity (from legal to informational). A comparative analysis of the definitions of risk contained in the rules of law of various branches of law (international, economic, financial, etc.) is given. The compliance with the ISO 31000 standard is established, which establishes possible risks in various fields of human activity and reveals their basic properties, including in the field of public risks. The issues of the occurrence and decomposition of risk situations and risk formation mechanisms are discussed. Differences between risk assessment and risk analysis have been identified. Attention is paid to issues of information risk assessment. Risk analysis is disclosed as a process of identifying risks, determining their magnitude and identifying areas requiring protection. The sources of risk are shown. The uncertainties of information are divided into "natural" ones, which are caused by the incompleteness of information due to the fact that due to objective reasons, not all factors affecting the expected result are controlled and predicted. Therefore, they should be considered as random. Also, the uncertainties of information are divided into "metrological", which is due to errors in determining (measuring) the levels of variable factors, as well as are divided into behavioral and target. Risk assessment, used in technical systems, is considered as a process of identifying information resources of a system and threats for these resources, as well as a process

of identifying possible losses, based on an assessment of the frequency of occurrence of events and the amount of damage.

Key words: risk, risk analysis and assessment, sources of risk, risk management, law, information technology, uncertainty, information risk.

Література

1. Индеева В.В. К вопросу об определении понятия «риск». Сб. заочных электронных конференций. Электрон. дан. Москва : Российская Академия Естествознания, 2009. URL: <http://www.rae.ru/arj/2007/02/Indeeva/pdf>
2. Обеспечение информационной безопасности организаций банковской системы Российской Федерации. Общие положения: СТО БР ИББС 1.0. 2006. Москва : ИПК «Издательство стандартов», 2006. 27 с.
3. Лопатников Л.И. Экономико-математический словарь. 5-е изд., перераб. и доп. Москва : Дело, 2003. 520 с.
4. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України №877-V від 5 квітня 2007 р. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 36. Ст. 389.
5. Райзберг Б.А. Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. 5-е изд., перераб. и доп. Москва : Инфра-М, 2006. 494 с.
6. Российская энциклопедия по охране труда : в 3 т. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Изд-во НЦ ЭНАС, 2007. Т. 2. 408 с.
7. Дзекцер Е.С. Геологическая опасность и риск (методологическое исследование). Инженерная геология. 1992. № 6. С. 3–10.
8. Рагозин Ф. Оценка и картографирование опасности и риска от природных и техногенных процессов (теория и методология). Проблемы безопасности при чрезвычайных ситуациях. 1993. № 5. С. 16–41.
9. Корченко А.Г., Иванченко Е.В., Казмирчук С.В. Анализ и определение понятия риска для его интерпретации в области информационной безопасности. Защита информации : научно-технический журнал. 2010. № 3. С. 5–10.
10. Луцкий М.Г. Иванченко Е.В., Казмирчук С.В. Базовые понятия управления риском в сфере информационной безопасности. Защита информации: научно-технический журнал. 2011. № 2. С. 86–95.

11. ИСО 31000:2018 Менеджмент риска. Руководство. 2-е изд. Международный стандарт / Перевод АНО ДПО «ИСАР». 2018. 19 с.

12. Малиновский Б.Н. Академик Виктор Глушков. Золотые вехи истории и техники Украины. Киев : ВМУРОЛ, 2003. 183 с.

13. Андриюк В.В. Теоретико-методологічні основи юридичного прогнозування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец.

12.00.01 «Теорія та історія держави і права історія політичних і правових учень». Київ, 2007. 21 с.

14. Kodeks karny Rzeczypospolitej Polskiej, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, k.k. z 1997 r. URL: https://static.profinfo.pl/file/core_products/2019/3/28/054600097bb3f71783392083e6e1acab/Kodeks%20karny%20Mozgawa%20-%20profinfo.pdf?view

